

2. Гуманітарна освіта // Професійна освіта: Словник: навч. посібник / Уклад. С.У.Гончеренко та ін.; за ред. Н.Г. Ничкало. Київ: Вища школа., 2000.
3. Дячкова Т.В. Педагогіка професійно-технічної освіти: Навчальний посібник. – Херсон: Айлант, 2003. 476 с.
4. Дичківська І.М. Інноваційні педагогічні технології / І.М. Дичківська Київ: Академвидав, 2004. 352 с.
5. Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручник. [2-ге вид. / В. А. Баженов, П. П. Лізунов. та ін.]. Київ: Каравела, 2007. 640 с.
6. Іванова О. Підвищення інформаційно-комп'ютерної компетентності педагогів//Вихователь-методист дошкільного закладу, 2010. №2. С. 22 – 30.
7. Новиков П.М. Випереджувальна професійна освіта: науково-практичний посібник, Київ: 2000. 266 с.
8. Олійник А.І. Інформаційні технології як основа і засіб реалізації інноваційних процесів в сучасній освіті: автореф. дис. канд. філос. наук: 09.00.10 «Філософія освіти» / А.І. Олійник; Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова. Київ, 2008. 20 с
9. Пометун О.І. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід / О. І. Пометун, Л.В.Пироженко. Київ: АПН, 2002. 192с.
10. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) та їх роль в освітньому процесі: <http://osvita.ua/school/technol/6804>
11. Формування та розвиток ІКТ-компетентності педагогів: <http://wiki.cit.zp.ua/index.php>  
[http://www.rusnauka.com/12\\_KPSN\\_2009/Pedagogica/44968.doc.htm](http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Pedagogica/44968.doc.htm)

#### REFERENCES

1. Bykov V.Yu. Models of Organizational Systems of Open Education: Monograph / V.Yu. Bulls - Kviv: Atika, 2009. 684 p.
2. Humanitarian education // Vocational education: Dictionary: Teach. manual / layout. S.U.Goncherenko and others; for ed. N.G. Nobody Kviv: Graduate School., 2000.
3. Dvachkova T.V. Pedagogy of vocational education: A manual. - Kherson: Avlant, 2003. 476 p.
4. Dichkivska I.M. Innovative Pedagogical Technologies / I. M. Dichkivska Kviv: Academic Edition, 2004. 352 p.
5. Computer equipment. Computer Technology: Tutorial. [2nd form. / VA Bazhenov, P. P. Lizunov. etc.]. Kyiv: Karavela, 2007. 640 p.
6. Ivanova O. Improvement of Information and Computer Competence of Teachers // Methodist of a Preschool, 2010. №2. Pp. 22-30.
7. Novikov P.M. Proactive vocational education: a scientific and practical manual. Kviv: 2000. 266 p.
8. Oleinik A.I. Information technologies as the basis and means of realization of innovative processes in modern education: author's abstract. dis Cand. Philosophy Sciences: 09.00.10 "Philosophy of Education" / AI Oiler; National ped Untitled MP Drahomanov Kviv. 2008. 20 s
9. Pometun O.I. Interactive Learning Technologies: Theory, Practice, Experience / O. I. Pometun, L.V.Pirozhenko. Kyiv: APN, 2002. 192p.
10. Information and communication technologies (ICTs) and their role in the educational process: <http://osvita.ua/school/technol/6804>
11. Formation and development of ICT-competence of teachers: <http://wiki.cit.zp.ua/index.php>  
[http://www.rusnauka.com/12\\_KPSN\\_2009/Pedagogica/44968.doc.htm](http://www.rusnauka.com/12_KPSN_2009/Pedagogica/44968.doc.htm)

УДК 37-055.2(477):001.891 «185/191»

**Клочко О.М.**

КЗ Сумський обласний інститут  
післядипломної педагогічної освіти

### ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ЗМІСТУ ЖІНОЧОЇ ГІМНАЗІЙНОЇ ОСВІТИ (ДРУГА ПОЛОВИНА ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

*В статті визначено, що зміст жіночої гімназійної освіти мав тенденцію до зближення зі змістом чоловічої гімназійної освіти. Разом з тим жіноча гімназія продовжувала відображати патріархальну свідомість суспільства, за якою жінці відводилась роль матері, дружини, берегині домашнього вогнища.*

*Ключові слова:* жіноча гімназія, патріархальна свідомість, гендерний підхід.

**Клочко А.Н. Гендерный подход в изучении содержания женского гимназического образования (вторая половина XIX - начало XX века).**

*В статье определено, что содержание женского гимназического образования имело тенденцию к сближению с содержанием мужского гимназического образования. Вместе с тем, женская гимназия продолжала отображать патриархальное сознание общества, которое отводило женщине роль матери, жены, хранительницы домашнего очага.*

*Ключевые слова:* женская гимназия, патриархальное сознание, гендерный подход.

**Klochko O.M. Gender approach in the study of the content of women's gymnasium education (second half of the XIX - early XX century).**

*The article is devoted study of the characteristic features of formation of educational content proves the functioning of gender stratification in the educational processes designated period. Was found out the main aim of educational and studying process at female's secondary schools of the region was to educate qualities of housewife, mother, wife, what confirm conservative status of female's high school education.*

**Key words:** women's gymnasiums, patriarchal consciousness, gender approach.

Освіта як галузь соціальної сфери є гарантією розвитку суспільства, а в її змістовому наповненні віддзеркалюються потреби держави у формуванні особистості та громадянина. Проблема змісту освіти привертає увагу сучасних науковців, які, будуючи власні концепції змісту освіти, залежно від трактування місця і функції людини у світі та суспільстві, ведуть пошук оптимальних рішень для її вдосконалення. Поява нових методологічних підходів до визначення змісту освіти, як от особистісно-орієнтований (І. Бех, В. Сериков) та гендерний підхід (Т. Говорун, О. Кікінежді, О. Луценко) свідчить про актуальність даного питання для сучасної педагогічної науки.

На сьогодні, вченими висвітлено основні концепції змісту освіти (Н. Волкова, І. Зайченко, М. Фіцула); розроблено теоретичні основи та визначено науково-методичні проблеми предметної структури змісту освіти (М. Богуславський, М. Садовий). Ретроспективний аналіз змісту навчання на різних історичних етапах українського державотворення проаналізовано Д. Мартиненко, В. Помагайбою, С. Ситняківською.

В даному контексті, на окрему увагу заслуговує змістове наповнення жіночої гімназійної освіти другої половини XIX – початку XX століття. Означена проблема була в полі зору сучасників XIX століття (М. Зінченко [3], О. Ліхачової [6], С. Рождественський [11], К. Щепкіної [19]); в роботах сучасних дослідників (О. Аніщенко [1], Д. Кудінова [4], А. Сбруєвої, М. Рисіної [15], Т. Шушари [18] та ін.) розглянуто взаємозв'язок змісту жіночої освіти з нагальними потребами тогочасного суспільства.

Враховуючи нові підходи для дослідження історії національного шкільництва, видається актуальним розглянути визначену проблему з використанням гендерного підходу. Гендерний підхід, з точки зору Л. Шпильової, спрямований на характеристику створеної суспільством соціокультурної моделі жіночності та мужності, що визначає статус людини в суспільстві та його інститутах (релігії, освіти, сім'ї, культурі) [17, с. 165]. На думку О. Луценко, упровадження гендерного підходу до педагогічної науки передбачає виявлення гендерної диференціації в освітніх процесах та його аналіз з точки зору критерію гендерної рівності [7, с. 116]. За твердженням О. Гончаренко, метою гендерного підходу є аналіз відносин чоловіка та жінки через загальне та відмінне, з визначенням їх статусів та ролі в суспільстві [2, с. 167–168].

Отже, гендерний підхід має на меті виявлення та аналіз чинників, які формують відмінність та специфіку статево-рольових моделей поведінки в соціумі на різних етапах його розвитку. Освіта як соціальний інститут відбиває очікувані суспільством моделі жіночої та чоловічої поведінки згідно тих ролей та статусів, які є прийнятними для суспільства в конкретний історичний проміжок часу.

Таким чином, спираючись на подану дослідниками характеристику концепцій змісту освіти періоду другої половини XIX – початку XX століття та методологічні надбання педагогів-гендерологів, можемо дати визначення змісту жіночої гімназійної освіти означеного періоду як системи наукових знань, практичних умінь та навичок, засвоєння яких дозволило б дівчині в майбутньому виконувати ті ролі, які від неї вимагало тогочасне суспільство – ролі дружини, матері, господині в сім'ї.

Відзначимо, що поняття «зміст жіночої гімназійної освіти» в урядових нормативно-законодавчих документах другої половини XIX – початку XX століття не вживалось, проте визначалось в контексті приписів щодо організації та діяльності жіночих гімназій другої половини XIX – початку XX ст., тобто відбувалася на основі офіційних законодавчих документів Міністерства Народної Освіти (МНО) та Відомства установ імператриці Марії.

Вивчення питання показує, що з другої половини XIX століття, почався процес реформування жіночої освіти, який мав свою динаміку і відзначався поступовими змінами в змісті жіночої гімназійної освіти.

В першу чергу розглянемо направленість жіночої гімназійної освіти, яка визначалась її метою та переліком дисциплін, необхідних до вивчення. Оскільки Положення про жіночі гімназії та прогімназії міністерства народної освіти (1970 р.) не містило чітко визначеної мети, дослідимо деякі офіційні документи, в яких вона простежується. В поданні до Державної Ради від Департаменту народної просвіти стосовно прийняття Положення, була представлена думка про те, що на жінку покладено обов'язок виховання дитини, і від неналежного його виконання страждатиме все суспільство і держава; отже для виконання свого обов'язку «матери семейства» (рос.мов.) жінкам необхідні знання та можливість їх здобуття. Окрім необхідності бути вихователькою в родині, названа також інша причина необхідності педагогічної підготовки в жіночих гімназіях: якщо дівчині «не выпадет на долю безбедная семейная жизнь» (рос.мов.), то вона матиме змогу прогудувати себе своєю професією вчительки [12, с. 1638–1639].

В циркулярі від 13 серпня 1874 р. причиною введення викладання латинської та грецької мов в жіночих гімназіях, названа важливість підготовки учеників (юнаків) для вступу в чоловічі гімназії, яку необхідно буде здійснювати саме дівчатам (в якості домашньої вчительки, гувернерки) [13, с. 489].

Показовою є точка зору членів Комісії, яка розглядала Звіт МНО, та прийшла до висновку, що належна жіноча освіта повинна обмежуватися тими предметами, які не відволікають вихованок від їх головного призначення – для сімейного кола, а мета навчання дівчат повинна відрізнятися від цілі навчання чоловіків [11, с. 570].

В циркулярі про надання допомоги вищим жіночим курсам в Санкт-Петербурзі (20 лютого 1879 р.) сказано про необхідність заохочувати жінок до виховательської діяльності, при чому негативно називалась тенденція отримання жінками освіти за кордоном, оскільки звідти вони приїздили «с идеями и направлениями, не соответствующими нашей строгой жизни» (рос.мов.) [14, с. 942, 950].

Таким чином, можемо відзначати, що метою жіночої гімназійної освіти за нормативно-регулятивними документами, було надання жінці таких знань, умінь та навичок, які стануть їй в нагоді для виконання нею обов'язків матері та господині дому. Надана можливість отримання педагогічної професії була необхідною для здійснення жінкою виховательського обов'язку перед суспільством (виховання своїх дітей на належному рівні), а праця на цій ниві – корисною, в разі неможливості реалізувати себе в якості дружини та господині.

Отже, визначена нами мета жіночої гімназійної освіти другої половини XIX – початку XX століття з позицій гендерного підходу, підтверджує традиційно-патріархальне бачення тогочасного суспільства чи не єдиної ролі жінки – в її самореалізації в сімейному колі. На думку деяких науковців (О. Петренко, О. Луценко, Л. Шпильова) така структура свідомості суспільства відбивається в уявленні про «жіноче підпорядковане» та «природне» призначення жіночої статі.

Відзначимо, що протягом всього періоду розбудови жіночої гімназійної освіти, її мета була практично не змінною. Показовими в цьому плані є надруковані в газеті «Сумський вісник» міркування з виступу в січні 1913 р. міністра юстиції І. Щегловітого. Незначне розширення сфери діяльності жінок піддавалось ним різкій критиці: «задача XX века состоит в том, чтобы удержать женщину у домашнего очага и в семье» (рос.мов.). Далі, автор газетної замітки зазначає, що все що робилось в державі (допуск жінок в університети, надання їм прав лікувати, працювати на пошті та телеграфі, вчителювати) іде в розрізі з «щегловитовской программой... всё это было ошибкой... и он бы все то уничтожил» (рос.мов.). Невеликою, але все ж таки перевагою голосів, Державна Рада погодилась з виступом міністра і виступила за обмеження доступу жінок до практичного застосування своїх знань [10, с. 2]. Разом з тим, той факт, що перевага традиційно-патріархального погляду на роль жінки в суспільстві була не значною, свідчить про певні зрушення у суспільній свідомості початку XX століття. Це позначилось і на змістовому наповненні жіночої гімназійної освіти.

Згідно означеної мети, жіноча гімназійна освіта мала релігійний, естетичний (світський), та практичний характер. Значна роль приділялась філологічним наукам, дисциплінам природничо-математичного та історико-географічного циклів, фізичному розвитку, що знайшло своє відображення в навчальних дисциплінах.

Особлива увага приділялася релігійному наповненню навчально-виховного змісту освіти гімназисток, яких виховували в дусі смирення і покірності. Духовно-моральне виховання, на думку вчених, було першоосновою виховання в означений період, а духовність жінки – головною ознакою її добродесності.

Закон Божий викладався протягом всього періоду існування жіночих гімназій в регіоні, проте революційні ідеї початку XX століття (на заключному етапі 1905–1917 р.) не оминули і питання викладання Закону Божого. Так, в Сумах, 6 грудня 1905 р. відбувся Вчительський з'їзд, на якому серед інших було поставлено питання щодо викладання Закону Божого в школах. Пропозиції були різними: від передавання його викладання вчителям та переведення в статус необов'язкових предметів, до повного його зняття з переліку навчальних дисциплін. Місцева дячка А. Линтварьова зазначила, що існує потреба в корінних реформах, «где бы наших детей не забивали совершенно не нужными сведениями, и не имеющего ничего общего с понятием Закона Божего» (рос.мов.), більше того, доповідачка запропонувала підняти на наступному всеросійському з'їзді вчителів питання про відділення церкви від держави [8, с. 3].

Вважаємо, що саме побюювання революційних ідей призвело до деяких змін, зокрема й у викладанні Закону Божого. В 1905 р. на засіданні комітету міністрів було прийнято рішення про відміну зборони при вивченні Закону Божого користуватись книгами Святого Писання «на малоросійском наречии» (рос.мов.) з вимогою на кожне таке видавництво робити запит Святейшого Синоду [22, арк. 27].

На нашу думку, при вивченні Закону Божого акцент робився на вихованні. Християнське уявлення про роль жінки (покірної помічниці чоловіка, вихователки дітей, домогосподині, благодійниці) сприяло розвитку в вихованках якостей поступливості, м'якості, залежності – тих рис характеру, яких від жінки чекало традиційно-патріархальне суспільство.

Далі, розглянемо естетичний напрям змістового наповнення навчально-виховного процесу в жіночих гімназіях другої половини XIX – початку XX століття, що був пов'язаний із формуванням певних правил і норм поведінки, які мали бути притаманними саме дівчатам.

Серед предметів, що сприяли естетичному розвитку вихованок, ми розглядаємо такі необов'язкові для вивчення дисципліни як малювання, співи, музику, танці. Проте, про їх важливість свідчать наступні факти. Приміром, попечитель Харківського навчального округу М. Воронцов-Вельямінов, звертаючись до голови опікунської ради Охирської жіночої гімназії порекомендував звернути увагу на естетичне та художнє направлення жіночої освіти та потурбуватись про введення викладання предметів співів та музики. Циркулярним розпорядженням (№1068 від 15 січня 1889 р.) було введено в перелік необов'язкових предметів співи та музика, мотивуючи це тим, що такі дисципліни розвивають естетичний смак у вихованок та відволікають від шкідливих впливів у моральному відношенні [5, с. 205].

Урокам танців (рос. мов. – танцевания) також в жіночих гімназіях було приділено увагу. В програмі викладання пластики та танців укладача Холачова за 1903 р., навчання йде від простого до складного. В перших класах вивчались основні позиції, рухи, реверанси, правильні постава та хода, в останніх класах – розучування танців кадрили, мазурка, краков'як, салонний танок «Бояриня», віденський вальс, тощо. Окремо

автором зазначалось, що в разі знаходження серед вихованок здібних учениць, викладач може навчати їх соло-танцям [16, с. 1–7].

Разом з тим відмітимо, що навчання не всім танцям схвалювалось адміністрацією. Так, розпорядженням 1914 р. Попечителем Харківського навчального округу було видано заборону на розучування в жіночих гімназіях округу танго як непристойного танцю, який негативно впливає на моральність дівчат [21, арк. 65]. Є підстави вважати, що вищевказані дисципліни були популярними серед вихованок гімназій. Прикладом цього можуть слугувати статистичні дані звіту Роменської жіночої гімназії за 1916 р. Так, з 959 учениць, уроки малювання викладались 564 ученицям (майже 60 %), уроки співів та музики 596 ученицям (62 %) [23, арк. 70].

Отже, предмети естетичного циклу, які викладались в жіночих гімназіях Північного Сходу України, мали важливе значення для виконання дівчатами світських обов'язків. Вміння співати, танцювати, гарно малювати повинно було допомогти дівчині стати в майбутньому окрасою свого чоловіка та обійняти своє місце в суспільстві.

Естетична направленість змісту жіночої гімназійної освіти мала і виховну ціль. Невід'ємною частиною був охайний та скромний зовнішній вигляд дівчат. Вважалось, що зовнішність дівчини (акуратність, строгість, скромність в одязі) є відображенням високої моральності.

В циркулярному розпорядження для голови Педагогічної ради Валківської жіночої гімназії, зазначалось, що «громадное влияние на рост и развитие здоровой общественной и государственной жизни заключается в гордой неприкосновенности женщин...свергнутая со своего высокого пьедестала женщина – ничто. Потерянную честь не вернут ни образования, ни ученые степени...» (рос.мов.) [20, арк. 64].

Особливої уваги потребує дослідження практичної складової підготовки гімназисток. Обов'язкові уроки рукоділля (9 год. на тиждень) готували дівчат до виконання ними обов'язків господині. Викладання рукоділля як обов'язкового предмету велось протягом всього періоду існування жіночих гімназійних закладів. Уже в 1912 р. попечителем Київського навчального округу було порушено клопотання перед начальницями та головами педагогічних рад про введення необов'язкового предмету «домоведення» в четвертому, п'ятому класах прогімназій; шостому, сьомому – гімназій з двома уроками на тиждень.

Завершуючи аналіз змістового наповнення навчально-виховного процесу в жіночих гімназіях, з метою підтвердження впливу патріархальних традицій тогочасного суспільства на змістове наповнення освіти, варто зробити порівняльний аналіз тижневого розподілу навантаження навчальних дисциплін чоловічих та жіночих гімназій, представлених в законодавчих документах (том XI, частина перша Збірника законів Російської імперії) [9, с. 7–8; с. 42–43].

Таблиця

**Порівняльна таблиця тижневого розподілу навчальних годин  
по предметах в чоловічих та жіночих гімназіях МНО**

Предмет	Заг. кількість год. на тижд. по класах	
	чоловіча гімназія	жіноча гімназія
Закон Божий	16	14
Російська, церковно-слов'янська мови, словесність, логіка	29	23
Латинська мова	42	38
Грецька мова	33	27
Математика	29	23
Фізика	7	10
Історія	13	12
Географія	8	10
Французька мова	19	26
Німецька мова	19	26
Чистописання та малювання	10	20
Рукоділля	-	9
Педагогіка	-	2
Всього	225	240

Порівняльний аналіз тижневого розподілу навчальних предметів засвідчив на перший погляд більше тижневе навантаження в жіночих гімназіях. Проте, пояснення є те, що основний курс чоловічих гімназій складав 8 років, жіночих – 7 років та 1 рік додатковий (необов'язковий, в разі бажання отримувати педагогічну професію).

Далі, можемо констатувати певну звуженість змістового наповнення занять в жіночих гімназіях в порівнянні з чоловічими з деяких предметів, та його розширення – з інших. На вивчення таких предметів як Закон Божий,

російська мова, латинська, грецька мови, математика, історія відводиться більше годин в чоловічій гімназії; на вивчення фізики, географії, французької, німецької, чистописання та малювання – більше годин в жіночій гімназії. Окрім того, в жіночих гімназіях вивчалась педагогіка та рукоділля, відсутні в чоловічих гімназіях, а в чоловічих закладах пізніше серед обов'язкових дисциплін буде вивчатись військова гімнастика [9, с. 7–8; с. 42–43].

Можемо припустити, що вивчення латинської та грецької мови не мало практичного застосування в подальшому (винятком є бажання вступу на Вищі жіночі курси), тому ці дисципліни вивчались в меншому обсязі гімназистками. Для ведення домашнього господарства дівчині достатньо отримати елементарні знання з математики, отже потреби в її глибшому вивченні також не було.

Вище наведені дані дають підстави говорити про незаперечний вплив патріархальної традиції на зміст жіночої гімназійної освіти. Тобто, майбутню випускницю гімназії ретельніше готують ніж випускника чоловічої гімназії до ведення нею світського життя, спрямовують до виконання ролі домашньої господині, та розвивають педагогічні (виховательські) здібності, які їй знадобляться як матері. Зрештою, серед необов'язкових предметів для вивчення в жіночих гімназіях пізніше з'являться співи, музика, гімнастика, танці, домоведення – предмети, вивчення яких сприяло розвитку естетичних, художніх, музичних здібностей, поглиблювало практичні знання, уміння, навички.

Отже, жіноча гімназійна освіта як галузь суспільного життя була прямим відображенням патріархальних традицій тогочасного суспільства другої половини XIX – початку XX ст. Порівняльний аналіз навчальних предметів із зазначенням тижневого навантаження по кожному з них чоловічих та жіночих гімназій підтвердив вплив патріархальних традицій суспільства на змістове наповнення навчально-виховного процесу в жіночих гімназіях.

#### ЛІТЕРАТУРА

1. Аніщенко О. В. Розвиток професійної жіночої освіти в Україні (друга половина XIX – початок XX століття): автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04). Київ, 2000. 20 с.
2. Гончаренко Е. В. Возможности метода гендерного анализа в современных историко-педагогических исследованиях // Мире научных открытий. Красноярск: Научно-инновационный центр, 2014. № 3. С. 164–177.
3. Зинченко Н. Женское образование в России. Исторический очерк. Санкт-Петербург, 1901. 46 с.
4. Кулинов Л. В. Краткий очерк истории Сумской I-й женской гимназии // Журнал Министерства народного просвещения. Братислава, 2016. №9 (3). С. 103–132.
5. Кузьменко Д. Сборник постановлений и распоряжений по женским гимназиям и прогимназиям Министерства народного просвещения за 1870–1912 годы (в 3-х частях). Москва: Издательство Юридического книжного магазина “Правоведение” И. К. Голубева, 1912. 752 с.
6. Лихачева Е. Материалы для истории женского образования в России (1856–1880). Санкт-Петербург, 1901. 649 с.
7. Луценко О. А. Гендерний аналіз як підхід і метод у професійній підготовці майбутніх соціальних педагогів // Методика викладання соціально-педагогічних дисциплін: навч.-метод. посіб. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2013. С. 114–176.
8. Местная хроника. Сумской голос. №11, 18 декабря 1905 г. С.1–4.
9. Ошанин М. Положение о мужских и женских гимназиях и прогимназиях МНП. С циркулярными разъяснениями Министерства Народного Просвещения. Ростов: Типография А.Х. Оппель, 1906. 47 с.
10. По нашему краю. Сумской вестник. №243, 6 ноября 1913 г. С.3.
11. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902 гг. Санкт-Петербург.: Издание Министерства народного просвещения, 1902. 785 с.
12. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том четвертый. Царствование Императора Александра II. 1865 – 1870 годы. Санкт-Петербург., 1871. 1752 с.
13. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том шестой. Царствование Императора Александра II. 1874 – 1876 годы. Санкт-Петербург, 1878. 1830 с.
14. Сборник постановлений по Министерству народного просвещения. Том седьмой. Царствование Императора Александра II. 1877 – 1881 годы. Санкт-Петербург, 1883. 2294 с.
15. Сбруева А. А. Розвиток жіночої освіти на Сумщині в XIX – на початку XX століття // Матеріали II Сум. обл. наукової історично-краєзнавчої конференції (ч.1, Історія). Суми, 1994. 174 с.
16. Холачёв С. Я.. Программа преподавания уроков пластики и танцев в институтах, кадетских корпусах, в женских и мужских гимназиях. Одесса, 1903. 7 с.
17. Штылёва Л. В. Фактор пола в образовании: гендерный подход и анализ. Москва: ПЕР СЭ, 2008. 316 с.
18. Шушара Т. В. Идеали жіночої освіти в Таврійській губернії в XIX – на початку XX століття // Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського: Збірник наукових праць. Одеса: ПДПУ ім. К. Д. Ушинського, 2005. С. 120–127.
19. Щепкина Е. Н. Из истории женской личности в России. Санкт-Петербург, 1914. 305 с.
20. ДАСО. Ф. 1004. Оп.1. Спр.1. 29 арк.
21. ДАСО. Ф. 1004. Оп.1. Спр. 3. 67 арк.
22. ДАСО. Ф. 1004. Оп.1. Спр. 52. 160 арк.
23. ДАСО.Ф. 1004. Оп.1. Спр. 513. 78 арк.

#### REFERENCES

1. Anishchenko O. Development of professional female education in Ukraine (second half of the XIX - early XX century): author's abstract. dis ... Candidate ped Sciences: 13.00.04). Kyiv, 2000. 20 p.

2. Goncharenko EV Opportunities of the method of gender analysis in modern historical-pedagogical research // In the world of scientific discoveries. Krasnoyarsk: Scientific-Innovation Center, 2014. №. 3. P. 164-177.
3. Zinchenko N. Female education in Russia. Historical essay. St. Petersburg, 1901. 46 p.
4. Kudinov D.V. A brief essay on the history of Cumsh I-th Women's Gymnasium // Journal of the Ministry of Public Education. Bratislava, 2016. №. 9 (3). P. 103-132.
5. Kuzmenko D. Collection of decrees and orders for women's gymnasiums and prominences of the Ministry of Public Education for 1870-1912 (in 3 parts). Moscow: Publishing House of the Legal Bookstore "Jurisprudence" I.K. Golubev, 1912. 752 p.
6. Likhacheva E. Materials for the history of women's education in Russia (1856-1880). St. Petersburg, 1901. 649 p.
7. Lutsenko OA. Gender analysis as an approach and method in the professional training of future social educators // Methodology of teaching social and pedagogical disciplines: teaching method. manual Sumy: A View of the Sumy MPU named after AS Makarenko, 2013. p. 114-176.
8. Local Chronicle. Sumy voice. No. 11, December 18, 1905, P.1-4.
9. Oshanin M. Position on male and female gymnasiums and progymnasia MNP. With the circular explanations of the Ministry of National Enlightenment. Rostov: Typography A.H. Opp, 1906. 47 p.
10. On our edge. Sumy messenger. No. 243, November 6, 1913, p.3.
11. Rozhdestvensky SV Historical review of the activities of the Ministry of Public Education. 1802-1902 St. Petersburg: Publication of the Ministry of Public Education, 1902. 785 p.
12. Collection of Decrees under the Ministry of Public Education. Tom fourth. Reign of Emperor Alexander II. 1865 - 1870 years. St. Petersburg, 1871. 1752 pp.
13. Collection of Decrees under the Ministry of Public Education. Tom sixth. Reign of Emperor Alexander II. 1874 - 1876 years. St. Petersburg, 1878. 1830 pp.
14. Collection of Decrees under the Ministry of Public Education. Tom seventh. Reign of Emperor Alexander II. 1877 - 1881 years. St. Petersburg, 1883. 2294 p.
15. Sbrueva AA Development of Women's Education in Sumy Region in the XIX - early XX Century // Materials II Sum. region scientific historical-regional studies conference (part I, History). Sumy, 1994. 174 pp.
16. Holachyov S. I .. The program of teaching lessons of plastic and dance in institutes, cadet buildings, in women's and men's gymnasias. Odessa, 1903. 7 p.
17. Shtylevova L.V. Gender factor in education: gender approach and analysis. Moscow: PE SE, 2008. 316 p.
18. Shushara TV The Ideals of Women's Education in the Tavriya Province in the XIX - Early XX Centuries // Scientific Bulletin of the Southern Ukrainian State Pedagogical University named after. KD Ushinskogo: Collection of scientific works. - Odessa: PSPU them. K. D. Ushinsky, 2005. P. 120-127.
19. Shchepkina E. N. From the history of the female personality in Russia. St. Petersburg, 1914. 305 pp.
20. DASO F. 1004. Op.1. Стр.1 29 arcs.
21. DASO F. 1004. Op.1. Exp. 3. 67 arcs.
22. DASO F. 1004. Op.1. Exp. 52. 160 arcs.
23. DASO.F. 1004. Op.1. Exp. 513. 78 arcs.

УДК 373.3.016:30]:[37.35:172.15]

**Колишкіна А. П.,  
Врадій К. М.**  
Сумський державний педагогічний  
університет імені А.С.Макаренка

#### **ПАТРІОТИЧНЕ ВИХОВАННЯ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ОСВІТНЬОЇ ГАЛУЗІ «СУСПІЛЬСТВОЗНАВСТВО»**

*У статті обґрунтовано структуру патріотичного виховання учнів початкових класів у процесі викладання освітньої галузі «Суспільствознавство» на основі родинних традицій українського народу, а саме: знання та дотримання родинних традицій українського народу; сформованість елементів національної свідомості та самосвідомості; шанобливе ставлення до культурної спадщини, традицій і звичаїв народів, що живуть в Україні; наявність рис і моральних якостей українця.*

**Ключові слова:** патріотизм, патріотичне виховання, учень початкової школи, виховання.

**Алла Кольшикіна. Патриотическое воспитание учеников начальной школы в процессе преподавания «Обществоведения».**

*В статье обоснованы структурные компоненты патриотического воспитания учеников начальных классов в процессе преподавания «Обществоведение» на основе семейных традиций украинского народа, а именно: знание и соблюдение семейных традиций украинского народа; формирование элементов национального сознания и самосознания; уважительное отношение к культурному наследию, традициям и обычаям народов, живущих в Украине; наличие моральных качеств украинца.*

**Ключевые слова:** патриотизм, патриотическое воспитание, ученик начальной школы, воспитание.

**Alla Kolyshkina. Patriotic education of elementary school students in the process of teaching «Social science».**

*The article substantiates the structure of the patriotic education of primary school students in the process of teaching the educational branch "Social science" on the basis of the family traditions of Ukrainians, namely:*